

Dr TEODOR KOVAČ

MAĐAR IMRE: »POUČNO PUTOVANJE«

(Magyar Imre: »TANULSÁGOS UTAZÁS«, Izdanje Magvető kiadó, Budimpešta, 1969.)

Nije uobičajeno da se na stranicama »Almanaha« prikazuju knjige pisane na stranim jezicima, pogotovo ako takve knjige nisu napisane na nekom od tzv. svet-skih jezika. Pa ipak, ova knjiga pisana na mađarskom jeziku zaslužuje da bude prikazana i na ovom mestu.

Imre Mađar nije profesionalni pisac, već lekar i poznati i priznati naučnik i daleko van granice svoje zemlje. Autor je mnogobrojnih članaka i monografija iz oblasti, pretežno, interne medicine, posebno bolesti organa za varenje i šećerne bolesti. Kakav ugled uživa u stručnim krugovima, neka posluži za ilustraciju činjenica da je bio jedini predstavnik zemalja istočne Evrope u devetočlanom Komitetu stručnjaka za šećernu bolest koju je 1964. godine oformila Svetska zdravstvena organizacija, a među kojima su se nalazili poznati stručnjaci iz celog sveta. Profesor je Budimpeštanskog univerziteta, a danas je direktor i univerzitetske klinike u Budimpešti i član brojnih nacionalnih i međunarodnih stručnih foruma.

Kada vrhunski stručnjaci kojima je medicina u prvom redu poziv a ne samo profesija — a u takve spada i Imre Mađar — daju u medicini kao stručnjaci, naučnici i pedagozi ono što mogu dati samo osobe izuzetnih kvaliteta, stvorivši školu koja postaje rasadnik novih, njima sličnih kadrova i postavši uzor generacijama medicinara i lekara — takve osobe se sve češće javljaju i u oblastima koje su udaljene od njihove struke u užem smislu, od medicine. To je opšta pojava koja nije svojstvena samo lekarima, ali kod njih je posebno izražena, verovatno otuda što svakodnevno dolaze u dodir s ljudima koji pate bilo što su sami bolesni, bilo što imaju bolesnika koji im je drag i blizak. Prožeti humanizmom, svesni su da medicinska nauka nema zadatak samo da se bori protiv bolesti nego i zadatak da svakom čoveku stvori osećanje da je zdrav u najširem smislu te reči. Možda se zbog toga među lekarima nalaze kao među malo kojom profesijom tako poznati pisci kao A. Čehov, P. de Kruif, A. Kronin, A. Švajcer i mnogi drugi. Otuda se i Mađar u jednoj drugoj nedavno objavljenoj knjizi (»Kozmikusz sèrtödès« — Kozmičko vredanje) bavi nizom problema koji više zadiru u oblast logike, etike, filozofije, psihologije, sociologije nego medicine u užem smislu. I sve to sa stajališta lekara krcatog znanjem, bogatog životnim iskustvom i punog ljubavi prema čoveku i čovečanstvu.

Ovi podaci bili bi, verovatno, dovoljan razlog za neki pogodni napis povodom nekog jubileja profesora Mađara u nekoj nacionalnoj ili međunarodnoj publikaciji stručnog karaktera ili drugom nekom javnom glasilu u zemlji u kojoj živi i radi, ali, razume se, ne bi bili dovoljni da se ova knjiga zabeleži na stranicama »Almanaha«. A kad to ipak činimo, za to imamo dovoljno razloga.

Uzged napominjemo da Mađar ipak ima unekoliko veze s našom zemljom: posle propasti Mađarske Republike 1919. godine, njegov otac je kao Jevrej in prešao iz Mađarske u našu zemlju gde je Imre Mađar, kao gimnazijalac, boravio sa svojom porodicom nekoliko meseci.

Knjiga, koja ima preko 600 strana standardnog formata, pisana je s proleća 1941. godine da bi bila objavljena tek posle gotovo trideset godina. U njoj se opisuju stvaranje i život tzv. »radnih četa«, u tom obliku posebnog izuma vladajućih slojeva tadašnje Mađarske.

Te tzv. »radne čete« prvih godina po osnivanju stvarane su isključivo za Jevreje i tek kasnije i za pripadnike drugih »nesigurnih« narodnosti kojih je toliko bilo unutar granica tadašnje, hortijevske Mađarske. Na papiru, su te čete bile vojne formacije na koje su primenjivani vojni propisi. Obrazloženja za njihovo stvaranje bila su raznovrsna, maglovita, kontradiktorna i — nelogična. Po jednim, u ovim četama trebalo je da Jevreji umesto sa puškom u ruci, radom doprinesu »svojoj« fašiziranoj domovini. Po drugima, one su bile mogućnost da se brojni Jevreji na ovaj način izvuku iz ruku Ajhmana i njemu sličnih. Po trećima, te čete trebalo je da doprinesu ostvarenju onog narodnog »i vuk sit i ovce na broju«: da se pokaže Nemcima da su i mađarske vlasti prišle »regulisanju« jevrejskog pitanja, a uistinu, Jevreji se nalaze u vojsci, samo, eto, umesto oružjem, služe sa alatima. U stvari, te radne čete su bile groteskna farsa, jedna od bezbrojnih u toj polufeudalnoj Mađarskoj koja je antijevrejsko zakonodavstvo donela još 1919. godine i više nego dosledno ga sprovodila sve dok se ceo režim takve Mađarske nije srušio u toku II svetskog rata. Sem retkih izuzetaka, u praksi one su bile sve drugo samo ne vojne formacije. Služile su da se u njima Jevreji ponižavaju, zlostavljaju, pljačkaju, a kasnije, naročito van granica tadašnje Mađarske, pripadnici tih četa su ubijani nemilosrdno na hiljade i, često, šansa da se u njima preživi nije bila ništa veća nego onih koji su upućeni u Aušvic ili drugi neki logor uništenja. U te čete su upućivani muškarci između 18 i 40 godina, a i stariji i pritom se nije gledalo na zdravstveno stanje: čuvani su od »okvirne momčadi« koja je, kao po pravilu, bila sastavljena od nahuškanih primitivnih osoba kojima je iz dana u dan, iz sata u sat, beskonačno ponavljano da su uzrok svih nedaća i nevolja ovog sveta Jevreji koje oni čuvaju i zbog toga mogu s njima da rade što im je drago. I ta »okvirna momčad«, kako se rat približavao kraju, postajala je sve brutalnija, sve krvoločnija, ubijala je da bi pljačkala, ubijala da bi se iziviljavala, ubijala da bi sticala »zasluge«, podbadana i tolerisana od onih koji su hteli i mislili da će time rešiti vekovima nakupljene nerešene socijalne probleme svoje zemlje. Postepeno je takav režim iz ovih četa prenesen na sve još preostale Jevreje tadašnje Mađarske i cela ta država u poslednjim mesecima svog postojanja u svom samrtnom ropcu i grču, praktično, nije drugo ni radila nego propadajući sama ubijala svakog Jevrejina do kojeg je stigla. U tom obliku i u takvoj brutalnosti nije to radio nijedan kvislinški režim u celoj okupiranoj Evropi. Ti dani i ti događaji delom su, živo i plastično, prikazani u knjizi Andrije Deaka »Pod žutom trakom« (Prosveta, Beograd, 1953) (v. »Jevrejski almanah«, 1959, str. 281), ali opširnije o tome nije pisano na našem jeziku iako je pod tim režimom posle rasparčavanja Jugoslavije živela oko petina predratnih jugoslovenskih Jevreja. Hiljade naših sunarodnika iz Bačke, Baranje i Prekomurja prošli su kroz te »radne« čete da se nikada više ne vrate svojim kućama. Verovatno je da se nikada neće ni saznati tačni podaci o tome koliko je njih ubijeno.

O stvaranju tih četa s jeseni 1940. godine, kada Mađarska nije bila još u ratu, govori ova knjiga. Nevolje i muke o kojima se u njoj govori, kako sam autor kaže, detinjarija su prema onom što se događalo koju godinu kasnije. Ali autor namerno želi da govori o tom početku, kada životi nisu bili neposredno ugroženi, kada se, doduše, već beskrupulozno pljačka, vara, laže i ponižava Jevrejin pojedinac i jevrejstvo kao celina, kada se maltretira, šikanira, muči pripadnik »radnih« četa, ali još nije dozvoljeno nekažnjeno ga ubiti. O tom početku stvaranja tih četa i u vezi sa njima, o samom početku, govori ova knjiga. Ne toliko o događajima tih dana koliko o atmosferi, raspoloženju, beskonačnoj gluposti koja je dovela do onoga što je danas svima poznato. U belešci koja služi umesto predgovora knjige, Mađar posebno ističe »štimung« koji je tih dana vladao.

Knjiga je pisana kao neka vrsta dnevnika, u prvom licu, ali ipak ne strogo hronološki, a još manje samo faktografski. Sa blagom ironijom autor gleda na ljude i posmatra događaje, pa tako posmatra i sebe i svoje sapatnike, pokazuje razumevanje, pa ponekad čak i neku vrstu simpatije i za svoje mučitelje, onako kao što lekar čini prema bolesniku koji ga, nekritičan zbog prirode svoje bolesti,

kinji i muči. Ponekad se isprepliće mašta sa stvarnošću, san sa javom, kao u Aksel Munteovom »San Mikele« čija se topla humanost, oštro oko, blaga ironija koja nikada ne prelazi u cinizam, oseća u celoj Mađarevoj knjizi. Od momenta kada dobija poziv da se hitno javi svojoj »jedinici«, da bi tamo sa stotinama drugih danima i danima čekao da dobije bilo kakav »raspored« i da bi, konačno, raspoređeni u »jedinice« nedeljama gradili put na besmislen način i na besmislenom mestu, tako da prva jesenja kiša odnosi ceo njihov višenedeljni trud, sve do izgradnje utvrđenja na granici prema savezničkoj Rumuniji gde, na primer, izgrađuju prepreke od bodljikave žice tako da mogu bez smetnji biti prekoračene, događaji su opisani živo, lako čitljivo, zanimljivo. Samo dobri poznavaoци jezika, dobri stilisti, vrsni pisci mogu da pišu takve knjige. Ona se čita do duboko u noć, a da se pri tome ne oseti da časovi prolaze. Opisuje lica, a ima ih bar dve stotine ako ne i više, tako plastično da se čitaocu čini da sva ta lica sam posmatra i da živi s njima.

Ova će knjiga nesumnjivo biti vanredan izvor za upoznavanje prilika i duha onih dana koji su prethodili uništenju milionskog mađarskog jevrejstva. Otuda ova knjiga ima značaja i za Jevreje Jugoslavije, jer, kao što je već rečeno, kroz te i takve »radne« čete prošlo je, a malo se vratilo, i hiljade Jevreja iz naše zemlje.

Svakom ko zna da čita na mađarskom ova knjiga će predstavljati lektiru od koje se neće lako odvojiti do poslednje strane, a mnoge delove će hteti još mnogo puta iznova da pročita jer su napisani tako da ne zamaraju i jer u njima čitalac uvek otkriva nešto novo, nešto što fascinira.

Bez sumnje, onima koji, srećom, nisu upoznali prilike o kojima Mađar piše, ova knjiga će pomoći da o tim danima mnogo štošta bolje razumeju i shvate nego što su razumeli pre nego što su tu knjigu pročitali.